

Escherjevska pripoved o pripovedi

Ivan Verč: *Razumevanje jezikov književnosti*.

Ljubljana: Založba ZRC, 2010. 180 str. (Studia litteraria)

Miran Košuta

Filozofska fakulteta Univerze v Trstu, Oddelek za humanistične študije, Androna Campo Marzio 10, I-34123 Trst
kosuta@units.it

Maurits Cornelis Escher, sodobnemu postmodernizmu drag nizozemski slikar, kipar in grafik (1898–1972), je leta 1948 genialno izportretiral roko, ki s svinčnikom izrisuje roko, ki jo izrisuje. Escherjeva litografija, mednarodno znana z naslovom *Drawing hands*, simbolično ponazarja avtoreferencialnost, samozaključenost, krožnost stvari, pojavov, znakov ali tekstov, ki se neredko izumljajo iz samih sebe, osmišljajo iz lastnega bistva, iz svoje narave, eksistence ali zgodovine, nekako tako kakor amimetrična muzika Marija Kogoja, ki edina ve, »kje je njen vir in kam naj se vedno zopet nagiba in vtaplja«. Samonanašalnost, samoosmišljevalnost, avtoteleološkost je sploh eden izmed temeljnih zastavkov postmoderne epohe in postmodernizma, ki pozna zato v literaturi nič koliko romanov o romanopiscih, v kinematografiji filmov o filmarjih, v svetu televizije iz samih televizijskih oddaj zmontirane televizijske oddaje, v arhitekturi moderni neoklasicizem, v glasbi aprogramsko serialnost in še in še in še ... Takšna, marsikdaj samonanašalna in samozadostna, pa se nam danes zdi zlasti znanost s svojim specifičnim, kriptičnim, neposvečencem težko doumljivim (meta)jezikom. Tem bolj, če se ta znanost ne ukvarja s kako eksperimentalno preverljivo stvarnostjo, s točno izračunljivo empirijo, ampak z njeno umetniško sublimacijo (najsibo glasbeno, slikarsko, besedno ali kakršnokoli). Literarna veda je prav take vrste (kvazi)znanost: escherjevski posnetek posnetka, jezik jezika, pisanje o pisanju.

Literarnovedno delo, kakršno je *Razumevanje jezikov književnosti* Ivana Verča, bi se na prvi pogled zato lahko zdelo današnjemu zgolj užitnih kuharskih uspešnic lačnemu bralcu, zamotani, globoki, težkoumni intelektualizem, semiotična ezoterika, ki se – da uporabim avtorjev izraz – »napaja v samozadostnosti«, brez prave zveze z realnim svetom. Nič bolj zmotnega! To je namreč knjiga, ki govori o vseh nas, o tem, kako živimo, kako z jezikom in v jeziku dihamo, kako nemi svet okrog sebe osmišljamo in priklicujemo z besedo iz teme nezavednega zaumja v obstoj in pomen. To je delo, ki se brez romantičnih slepil o božanskosti navdiha, primatu humanistike ali književnosti kot grafenauerjevski »tenji bitja«, umetniškem odsevu absolutnega, uporabno sprašuje o marsičem bistvenem: kaj je literatura?

Katero ontološko žejo gasi v človeku? Kakšno je njeno mesto v sodobni družbi? Čemu služi literarna veda? Zakaj je današnjemu človeku potrebno in celo nujno spoznavati, proučevati, razumevati jezike književnosti? Koliko grešita naša »bolonjsko« utilitaristična univerza in sodobna družba nasploh, ko vničdevata književnost in njeno proučevanje? In kam zdaj pelje bodoča razvojna pot svetovne književne vede, teorije ali zgodovine, potem ko je že zdavnaj mrknila naivna utopija znanstvenega pozitivizma ali romantičnega intuicionizma in so se izpele tudi zadnje lyotardovsko »velike zgodbe« praškega krožka, ruskega formalizma, tartujske šole, Šklovskega, Jakobsona, Bahtina, Lotmana in drugih strukturalistov ali postmodernistični dekonstrukcionizem Derridaja in ostalih gurujev sodobnega literarnovednega relativizma?

Na ta in številna druga vprašanja odgovarja Verčev *Razumevanje jezikov književnosti* skozi dvodelno strokovno pripoved: prvo poluto (provokativno naslovljeno »Za pet kreditov književnosti«) udejanja teoretično motrenje književnosti, njenih jezikov in aporij, zlasti skozi semiološka pojmovna očala »znaka«, »pomena« in »modalnosti«, druga poluta (nevtralneje naslovljena »Na poti k vpetosti in ujetosti v jezik«) pa ubeseduje stvarno aplikacijo takšne teorije na slogovni segment leposlovnega realizma, v prvi vrsti ruskega. Izbira seveda ni naključna in vezana zgolj na rusistično strokovnost pisca ali na umetniško potenco velikanov ruskega realizma, od Gogolja ali Tolstoja do Turgenjeva ali Dostojevskega. Vse od Aristotelove *Poetike* dalje aktualna realistična mimezis se namreč izkazuje avtorju kot temeljni tehnopoetski postopek, morda celo kot McHaleova slogovna »dominanta«, naše leposlovne in umetniške danosti, saj najzvesteje odseva duhovnozgodovinsko uporabno, komercialno, tržno, pragmatično bistvo in maksimo današnje epohe: bodi realist, prodajaj! Vnovični dokaz torej, kako živo knjiga pronica v samo srčiko našega literarno-družbenega tu in zdaj.

Toda aktualen in vse prej kot v slonokoščeni stolp teorije zabubljen je Verč predvsem, ko skuša na novo definirati esenco, vlogo in pomen literature ter literarne vede v današnjem post-postmodernem času relativizma in metafizičnega nihilizma, v »epohi praznine« Lipovetskega, »šibkega subjekta« Vattima in Rovattija, Hassanove »indetermanence«.

Kaj je danes literatura? »Ubeseeditveno dejanje,« odgovarja avtor brez odvečnih idealiziranj, »prostor za manifestacijo odnosa, ki ga človek v času in prostoru svojega bivanja vzpostavlja do sebe in do sveta«, hkrati pa tudi »najznačilnejša, najbolj razvejana in najbogatejša manifestacija« »jezikovne pojavnosti«, takorekoč vrhunec človekovega opomenjanja stvarnosti skozi jezik.

Katera je danes njena funkcija? Literatura ustvarja z jezikom vzporedno predmetnost teksta, ki je prav tako oprijemljiva, proučljiva in »doumljiva«

kot vsakršen drug predmet, pravi avtor, vendar nosi v sebi tudi ontološko prebojno nadvrednost, saj s svojim jezikovnim opomenjanjem stvarnosti »udejanja in utemeljuje« »bivanje človeka«.

Kakšno je mesto literature v sodobni družbi? Ker je zlasti po padcu ideologij (tako imenovanih »nedvoumnihih poimenovanjih«) družba zaupala metafizično iskanje smisla eksaktnim znanostim, ki imajo zato danes prevladujočo težo, se je literatura znašla v socialnem »outu«. Vendar ostaja za Verča nadvse pomembna, če že ne kar središčna, saj umetniško operira z jezikom, ki je – po Heideggerju rečeno – »hiša«, dom (in svet) naše biti. Ni namreč življenja, stvarnosti, pojavnosti zunaj jezika, ugotavlja Verč, saj niti človek niti stvarnost ne obstajata po njegovem »brez znaka, ki ju zaznamuje«. Prav zato je temeljnega pomena tudi samo proučevanje literature.

A čemu pravzaprav služi študij književnosti, kaj sploh je literarna veda in kakšna naj bo? Literarna veda – naslovno opozarja knjiga – je sredstvo za »razumevanje jezikov književnosti«, je način predstavljanja in opisovanja ubeseditvenih procesov opomenjanja »na minimalni ravni doumljivosti«. Aksiološka moč, a hkrati znanstveno šibka točka literarne vede je kajpak ta, da za opis proučevanega predmeta (to je književnosti) uporablja jezik, ki je – kovičevsko povedano – do nesporazuma zastrupljen s pomeni, mnogoumen. Ker rabi – kakor pesniško predpostavlja tudi Venó Taufer – že »rabljene besede«, literarno vedo Steven Connor vzporeja na primer »multinacionalnemu konglomeratu, ki prodaja in distribuira množico različnih proizvodov na različne načine«. Kljub svoji paradoksalni ujetosti v pomensko večumnost jezika pa lahko literarna veda vendarle meritorno spregovori o književnosti, saj predmet njenega opazovanja po Verču »ni to, kar naj bi bilo onkraj tančice (resnica, ki jo tančica zagrinja), temveč tančica sama (resnica samega pojava ubeseditve)«, ki je kajpada prav tako jezikovno zastrupljena in mnogoumna. In ker so se pri odstiranju te tančice vse doslejšnje literarnovedne metode izkazale za enako legitimne, a tudi enako parcialne in sizifovske (od nekdanjih »trdih« formalističnih in strukturalističnih do novejših »drsečih« dekonstrukcionističnih), avtor pleđira ob sklepu prvega dela knjige za »drugačno zgodbo o književnosti«, za literarnovedno pripoved, ki bi bila »doumljiva«, nesklenjena, ecovsko odprta in vsakič znova utemeljena v opazovalčevem »hic et nunc«. S tem seveda podaljšuje tako literarni vedi kot njenemu predmetu rok trajanja v ahistorični, absolutu tangentni nedogled.

Odprto, doumljivo pripoved, ki pa skuša vendarle preseči oksimorično aporijo literarnovedne ukleščenosti v relativistično nepopolnost jezika, Ivan Verč nato praktično, uporabno ubesedi v drugem delu knjige, ko svoj predvsem »modalni« način razumevanja književnosti analitično aplicira na rusko literarno danost, še posebej na ruski »realizem« v transhistoričnem razponu

od klasicističnega Lomonosova, romantičnega Lermontova ali Puškina, prek epskega Tolstojca in »psihološkega« Dostojevskega do Leonida Leonova, Borisa Pilnjaka, Andreja Platonova ali novejših avantgardistov in postmodernistov. Tu stopi v prvem delu prevladujočemu semiologu ob bok tudi Ivan Verč, literarni zgodovinar in kritik, ki si knjige *Razumevanje jezikov književnosti* ni zamislil kot zgolj abstraktno teoretiziranje o galilejsko vzvišenih sistemih literature in literarne vede, ampak kot prikaz konkretne semioze književnih tekstov, odprtega, aktualističnega, tudi študentom ali neposvečencem uporabnega branja.

Vsebinsko dihotomično delo torej ni kak fragmentarno mozaični zbor Verčevih doslejšnjih študij ali referatov, ampak celostna, sklenjena in konsekventno domišljena literarnovedna pripoved, ki ubeseduje avtorjevo točno določeno teoretično gledišče, njegov jasen bahtinovski »skaz«: da je namreč po literaturi iz literature in literarni vedi iz literarne vede možno zdaj vsako od njiju na novo konstituirati »kot nekoliko doumljivejši predmet opazovanja«, ki »nam pripoveduje zgodbo o našem vsakičnem bivanju v jeziku in o tem, kako se na te modalnosti spremenljivo odzivamo«. To svojo escherjevsko pripoved o pripovedi, ki pripoveduje o našem vsakičnem bivanju v jeziku, pa razpleta Verčeva sto osemdeset strani obsegajoča knjiga intelektualno dražljivo, izzivalno, teoretično sveže, ažurirano, s številnimi ponazoritvami tudi iz filmske ali drugih umetnosti in zajemajoč zlasti iz ruskih, slovenskih ali italijanskih »tekstov kulture«.

Delo *Razumevanje jezikov književnosti*, vključeno v prestižno zbirko »Studia litteraria« Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, predstavlja zato izviren prispevek bodisi k slovenski literarni vedi, ki jo v zadnjem času teoretično plemenitijo predvsem dognanja Marka Juvana, Mihe Javornika, Toma Virka in drugih, bodisi k svetovni literarni semiotiki, kot se danes napaja – denimo – iz postdekonstrukcionističnih spodbud Umberta Eca, Paula Ricoeurja, Mihaila Epštejna ali drugih mislecev. Toda čeprav se escherjevsko suče v jezikovno začaranem krogu domače in tuje literarne vede, knjiga hkrati presega ozko samonanašalnost stroke in odpira številna druga filozofska, duhovnozgodovinska, kulturna, politična ali družbena vprašanja. Ivan Verč namreč ni Maurits Cornelis Escher. Kajti svinčnik v njegovi roki skicira tudi daleč čez rob grafike: v sodobni svet in življenje ...